QANUN № 02 (352), 2024, s. 81-85

Məmmədova Xəyalə Əli qızı,
Bakı Dövlət Universitetinin Mülki proses və kommersiya hüququ kafedrasının əyani doktorantı
E-mail: xeyale.memmedovatn@gmail.com

UOT 347.9
DOI: 10.30546/2218-9130. 02.352.2024.21

AZƏRBAYCAN VƏ ALMANİYA MÜLKİ PROSESSUAL HÜQUQUNDA MÜVƏQQƏTİ TƏMİNAT TƏDBİRLƏRİNİN TƏTBİQİ MƏQSƏDLƏRİ

Açar sözlər: *müvəqqəti təminat tədbirləri, mülki proses, müvəqqəti təminat tədbirlərinin tətbiqi məqsədləri.*

Ключевые слова: *меры обеспечения, гражданский процесс, целей мер обеспечения.*

Keywords: *temporary security measurements, civil process, goals of appliyng of temporary security measurements.*

Müvəqqəti təminat tədbiri institutu ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinin mühüm hüquqi vasitələrindən biridir. Avropa Məhkəməsi dəfələrlə vurğulamışdır ki, Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi ilə təminat verilən məhkəməyə müraciət etmək hüququ məcburi qüvvəyə malik yekun məhkəmə qərarının icra edilməsi hüququnu da özündə ehtiva edir. Əks halda iddiaçının öz hüquqlarını qorumaq üçün müraciət etdiyi mülki işlər üzrə ədalət mühakiməsinin mahiyyəti təhrif edilir, hüquq, azadlıq və qanunla qorunan mənafelərin müdafiəsi məqsədinə nail olunmur. Bu da konstitusion prinsiplər ilə bir araya sığmır. Ədalətin və tam məhkəmə müdafiəsinin təmin edilməməsi məhkəmə hakimiyyətinin nüfuzuna mənfi təsir göstərir və hüquqi vasitələrin effektivliyinə şübhələr yaradır. İddia üçün təminat gələcək məhkəmə qərarının icrasını təmin etmək məqsədi daşıyır.

Müvəqqəti təminat tədbiri mülki iş üzrə çıxarılacaq məhkəmə qətnaməsinin gələcəkdə icrasını təmin etmək məqsədilə tətbiq olunan prosessual tədbirdir. Məhkəmə tərəfindən müvəqqəti tədbirlərin tətbiqinin məqsədləri mülki prosessual qanunvericiliklə müəyyən edilir. Azərbaycan Respublikası Mülki Prosessual Məcəlləsinin 157.5-ci maddəsində müvəqqəti təminat tədbirlərinin məqsədləri təsbit olunub. Həmin maddəyə əsasən, müvəqqəti təminat tədbirləri cavabdehin və ya digər şəxslərin hərəkətləri (hərəkətsizliyi) nəticəsində mövcud vəziyyətin dəyişəcəyi təqdirdə ərizəçinin hüquqlarının qorunmasının (təmin və ya bərpa edilməsinin) mümkün olmayacağı və ya əhəmiyyətli dərəcədə çətinləşəcəyinin qarşısını almaq məqsədilə tətbiq edilir [2].

Həmin müddəanın məntiqi davamı olaraq, Azərbaycan Respublikası Mülki Prosessual Məcəlləsinin 157.5.1-ci maddəsində qeyd olunur ki, müvəqqəti təminat tədbirinin tətbiqi haqqında ərizədə müvəqqəti təminat tədbirinin tətbiqi məqsədlərinə nail olmağın mümkün olmadığı əsaslandırılmalıdır.

Azərbaycan mülki prosesində müvəqqəti təminat tədbirlərinin tətbiqinin təsbit edilmiş

məqsədlərə mütənasib olması tələb edilir. Çünki əks tərəfin hüquqları lüzumsuz məhdudlaşdırılmamalıdır.

Təmin etmə tədbirlərinin iddiaçı tərəfindən irəli sürülmüş əsas tələbə mütənasibliyi prinsipinin mahiyyəti bundan ibarətdir ki, hakim cavabdehin əmlakına iddia məbləğindən çox olmayan ölçüdə həbs qoya və yaxud cavabdehə və ya digər şəxslərə müstəsna olaraq irəli sürülmüş tələb həddində müəyyən hərəkətləri icra etməyi qadağan edə bilər [3].

Müvəqqəti təminat tədbirləri institutu Almaniya mülki prosesində də tətbiq olunur. Alman mülki prosessual hüququnda müvəqqəti təminat tədbirləri hüquqların ilkin qorunması tədbirləri olaraq adlandırılır. Alman prosessual alimləri diqqəti məhkəmə qərarının icrasına yönəldirlər. İddia təmin olunduqda iş üzrə məhkəmə qərarının icrasının təmin edilməsi hüquqların ilkin müdafiəsinin əsas məqsədidir.

Məhkəmə hüquqların pozulmasının qarşısını almaq və iddia edilən pozuntu ilə bağlı müvafiq sübutları qorumaq üçün operativ və təsirli tədbirlərə göstəriş vermək səlahiyyətinə malikdir. Müvafiq hallarda, xüsusən də hər hansı bir gecikmənin hüquq sahibinə zərər vurması ehtimalı olduqda və ya sübutların məhv edilməsi ilə bağlı sübuta yetirilən risk olduqda, məhkəmə orqanları digər tərəfi dinləmədən müvəqqəti tədbirlər görmək səlahiyyətinə malikdir. Bundan əlavə, məhkəmə orqanları ərizəçinin hüququnun pozulduğunu və ya belə bir pozuntunun qaçılmaz olduğunu göstərə biləcək hər hansı ağlabatan sübut təqdim etməyi ərizəçidən tələb etmək hüququna malikdir.

İddia ərizəsində cavabdehə iddianın verildiyi bildirilir və buna görə də xüsusən əmlak tələbi ilə bağlı iddialarda cavabdeh həbs qoyulacaq əmlakı gizlətmək üçün tədbirlər görə bilər. Azərbaycan mülki prosesində olduğu kimi, Almaniya Federativ Respublikasının Mülki Prosessual Məcəlləsinin 922-ci paraqrafının 1-ci abzasında nəzərdə tutulmuşdur ki, mübahisənin digər tərəfini xəbərdar etmədən və dinləmədən hüquqların ilkin müdafiəsi üçün tədbirlər görülə bilər. Bu halda hüquqların ilkin müdafiəsi tədbirlərinin görülməsinin zəruriliyini göstərən faktları sübut etmək vəzifəsi ərizəçinin üzərinə düşür [4].

Cavabdehin bu tədbirlərin görülməsi məsələsi ilə bağlı mövqeyi onun mübahisəli əmlakı və ya ərizəçinin iddiasının təmin edilə biləcəyi digər əmlakı gizlətmək imkanından məhrum etmək üçün nəzərə alınmır. Cavabdeh müəyyən edilmiş tədbirlər haqqında bilavasitə onların qəbul edilməsi haqqında məhkəmə qərarından öyrənir.

Azərbaycan MPM-nə uyğun olaraq, müvəqqəti təminat tədbirləri haqqında əsaslandırılmış ərizəyə təxirə salınmadan ayrıca icraatda baxılır. Həmçinin, Almaniya mülki prosesində hüquqların ilkin müdafiəsi tədbirlərinin görülməsi üçün sadələşdirilmiş prosedur nəzərdə tutulmuşdur. Müvəqqəti təminat tədbirlərinin görülməsi üçün belə xüsusi, sürətləndirilmiş prosedur, bir tərəfdən çəkişmə prinsiplərinin tətbiqini məhdudlaşdırır. Digər tərəfdən prosesdə tərəflərin prosessual bərabərliyi, gələcək məhkəmə qərarının icrasını təmin etmək üçün mümkün qədər tez hərəkət etmə ehtiyacından qaynaqlanır.

Beləliklə, həm Azərbaycan mülki prosesində, həm Almaniya mülki prosesində müvəqqəti təminat tədbirlərinin tətbiq edilməsinin əsas məqsədi gələcək məhkəmə qərarının düzgün və vaxtında icrasına zəmanət verməkdir. Bu zəmanətin tam şəkildə həyata keçirilməsi üçün müvəqqəti təminat tədbirləri məhkəmə qərarı icra olunana qədər qüvvədə qalmalıdır.

Alman mülki prosessual hüququnda isə hüquqların ilkin müdafiəsi məqsədi kimi məhkəmə qərarının icrasına təminat yaradılmasına baxmayaraq, hüquqların ilkin müdafiəsi yalnız məhkəmə qərarı qanuni qüvvəyə minənə qədər etibarlıdır, əni icra tədbirləri başa çatana qədər qüvvədə qalmır. Almaniyada məhkəmə

iddiaçının lehinə qərar verərsə, hüquqların ilkin müdafiəsi tədbirlərinə iddiaçı məhkəmə qərarının və qanuni qüvvəyə minmiş icra sənədinin surətini aldıqdan sonra xitam verilir. Məhkəmə cavabdehin xeyrinə qərar qəbul edərsə, qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qərarının surəti cavabdeh tərəfindən alındıqdan sonra bu tədbirlərə xitam verilir.

Görünür, Azərbaycan qanunvericiliyində iddianın təmin edilməsi tədbirlərinin etibarlılığı məsələsinə yanaşma daha düzgün və iddianın təminatının qəbul edilməsi məqsədlərinə uyğundur. Çünki məhkəmə qərarının qanuni qüvvəyə mindiyi andan onun icrasına qədər kifayət qədər çox vaxt keçir. Əvvəllər tətbiq edilmiş müdafiə tədbirlərinin ləğvi halında məhkəmə qərarının icrasına mane olan hərəkətlər etmək üçün cavabdeh real imkana malik olur. Bu halda Almaniya mülki məhkəmə prosesində subyektiv maddi hüquq və mənafelərin müdafiəsi olan əsas məqsədinə nail olunmaya bilər.

Almaniyada mülki prosessual hüquq doktrinasında hüquqların ilkin müdafiəsinin məqsədi kimi hüquqların ilkin müdafiəsini qəbul etməkdə maraqlı olan şəxsin hüquq və qanuni maraqlarının mümkün pozuntularının qarşısının alınması da vurğulanır [5]. Hüquqların ilkin müdafiəsinin məqsədlərini təhlil edən alman prosessualistləri qeyd edirlər ki, məhkəmə qərarının icrasının təmin edilməsi artıq pozulmuş hüququn bərpasına, qarşısının alınması isə belə pozuntunun qarşısının alınmasına yönəlib [5]. Bununla belə, alman alimlərinin əksəriyyəti hesab edir ki, hüquqların ilkin müdafiəsi yalnız dolayı yolla ilkin müdafiədə maraqlı olan şəxsin hüquqlarının mümkün pozulmasının qarşısını almağa yönəlib, daha çox məhkəmə aktlarının faktiki icrasını təmin edir.

Görünür, hüquqların ilkin müdafiəsi ikili vəzifəni yerinə yetirir: bir tərəfdən prosesin düzgün aparılmasına, digər tərəfdən isə işdə iştirak edən şəxslərin hüquqlarının pozulmasının qarşısının alınmasına yönəlib. Üstəlik, hər iki məqsəd ekvivalentdir: onlar Almaniyanın MPM-də təsbit olunub və konkret işin hallarını nəzərə alaraq hüquqların ilkin müdafiəsini qəbul edib-etməmək barədə qərar qəbul edərkən məhkəmələrə rəhbərlik edirlər.

Alman mülki məhkəmə prosesində müvəqqəti təminat tədbirlərinin tətbiqi təkcə məhkəmə qərarının icrasının reallığına deyil, həm də hüquq və qanunla qorunan maraqların mümkün pozuntularının qarşısını almağa yönəlib. Xüsusilə, bu məqsəd əqli mülkiyyət hüququnun pozuntusu ilə bağlı iddiaların təmin edilməsi ilə həyata keçirilir. Bu tələblərin predmeti, yuxarıda qeyd olunduğu kimi, maddi iddia deyil, qanunla qorunan mənafe olduğu üçün onlar üzrə məhkəmə qərarları icraedicilik atributuna malik deyil, yəni icra oluna bilməz.

Bundan əlavə, Almaniya mülki prosesində hüquqların ilkin müdafiəsi tədbirlərinin belə müstəqil məqsədi zəruri ehtiyacların ödənilməsi tələbatı kimi vurğulanır. Məsələn, uşaqların və ya həyat yoldaşının saxlanması üçün alimentin ödənilməsi, bədbəxt hadisə qurbanlarının müalicəsi ilə bağlı xərclərin ödənilməsi tələbində məhkəmə, məhkəmənin yekun qərarı çıxarılana qədər pul ödəmələrini təyin edə bilər.

Azərbaycan mülki məhkəmə prosesində müvəqqəti təminat tədbirləri də oxşar məqsəd güdə bilər. Beləliklə, yetkinlik yaşına çatmayan uşaqlar üçün alimentin ödənilməsi halında, məhkəmə tərəfindən qərar qəbul edilməzdən əvvəl alimentin alınması haqqında qərardad qəbul etmək hüququna malikdir. Bu tədbir yetkinlik yaşına çatmayan uşaqlara müvəqqəti maddi yardım göstərmək məqsədi daşıyır və məhkəmənin yekun qətnaməsi çıxarılana qədər pul ödəmələrindən ibarətdir. Bənzər qayda uşaqla ünsiyyət iddialarında da tətbiq edilir. Bu zaman məqsəd məhkəmə proseslərinin davam etdiyi müddətdə valideyn və uşaq arasında olan münasibətlərin soyumasının qarşısını almaqdır.

Beləliklə, iddianın təmin edilməsinin profilaktik məqsədinin və yetkinlik yaşına çatmayan uşaqlara müvəqqəti pul dəstəyinin verilməsinin və ya uşaqla valideyn münasibətlərinin soyumasının qarşısının alınması məqsədinin Azərbaycan mülki prosessual qanunvericiliyində təsbit edilməməsinə baxmayaraq, bu məqsədlərə çatmağa yönəlmiş müvəqqəti təminat tədbirləri Azərbaycan mülki məhkəmə təcrübəsində tətbiq edilir.

Azərbaycan mülki prosesinə məlum olan məqsədlərlə yanaşı, Almaniyada hüquqların ilkin müdafiəsi tədbirləri həm də pozulmuş hüququn bərpası məqsədini güdür.

Beləliklə, Berqer vurğulayır ki, məhkəmə və sonrakı icra prosesləri xeyli vaxt aparır. Məhkəmə qərarı çıxarılana qədər kreditorun pozulmuş hüquqlarının bərpası hüquqların ilkin müdafiəsi tədbirlərinin görülməsi yolu ilə həyata keçirilə bilər və növbəti məhkəmə icraatına ehtiyac faktiki olaraq aradan qalxır. Yəni hüquqların ilkin müdafiəsi tədbirləri məhkəmə qərarının özünü «əvəz edə» bilər, çünki hazırda onlar iddiaçının hüquqlarını bərpa etmək üçün mahiyyətcə daha qənaətcil, səmərəli və effektiv üsuldur. Bu tendensiya, ilk növbədə, əqli mülkiyyətin mühafizəsi ilə bağlı mübahisələrdə, o cümlədən ailə hüquq münasibətlərindən irəli gələn mübahisələrdə qeyd olunur [5].

Bir sıra alman alimləri ilkin müdafiə tədbirlərinin məqsədi kimi "motivasiya" adlanan məqsədi də vurğulayırlar. Beləliklə, V.Qrunskinin fikrincə, ilkin müdafiə tədbirləri görülərsə, iddiaçı öz tələblərinin sonradan təmin edilməsinə zəmanət alır, məhkəmə xərclərini öz üzərinə götürməyə daha çox hazırdır və məhkəmə müdafiəsi hüququnu həyata keçirmək üçün tədbirlər görür [6].

Azərbaycan mülki prosesində müvəqqəti təminat tədbirlərinin tətbiqində motivasiya məqsədi başqa tərəfə malikdir. Bu, təkcə iddiaçını iddia qaldırmağa deyil, həm də cavabdehi vicdanlı davranmağa və iddiaçının tələblərinin könüllü şəkildə təmin etməyə sövq edir.

Ümumiyyətlə, həm Azərbaycan, həm Almaniya mülki prosesində müvəqqəti təminat tədbiri institutu mülki məhkəmə prosesində şəxslərin hüquqlarının və qanuni mənafelərinin səmərəli qorunması üçün optimal şərait yaratmağı hədəfləyir və məhkəmənin qanuni və əsaslandırılmış qərarının gələcəkdə icrasına təminatı kimi çıxış edir. Mülki prosesin subyekti olan vətəndaşların və digər şəxslərin pozulmuş və ya mübahisəli hüquqlarının, azadlıqlarının və qanuni mənafelərinin müdafiəsi ümumilikdə mülki məhkəmə icraatının əsas məqsədidir. Beləliklə, mülki prosessual hüquq institutu kimi müvəqqəti təminat tədbirləri son nəticədə mülki proses iştirakçılarının hüquq və qanuni mənafelərinin müdafiəsi məqsədinə nail olmağa xidmət edir.

Müvəqqəti təminat tədbirləri, xüsusən də məhkəmə qərarının icrasının reallığına təminat yaratmaq məqsədi daşıdığından, onların qəbulu bütövlükdə məhkəmə hakimiyyətinin nüfuzuna müsbət təsir göstərə bilər. Müvəqqəti təminat tədbirlərinin görülməsi nəticəsində məhkəmə hakimiyyətinin səlahiyyətləri təmin edilir. Ona görə də, məhkəmələr tərəfindən müvəqqəti təminat tədbirlərinin tətbiqi və onların ləğvi məsələsinə baxılarkən tətbiqi məqsədi mütləq nəzərə alınmalıdır.

İstifadə edilmiş mənbələr:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası // 12 noyabr 1995-ci ildə qəbul edilmişdir (26 sentyabr 2016-cı il tarixdə olan əlavə və dəyişikliklər): [Elektron resurs] / URL: http://www.e-qanun.az/framework/897

2. Azərbaycan Respublikasının Mülki Prosessual Məcəlləsi// 28 dekabr 1999-cu ildə qəbul edilmişdir: [Elektron resurs] / URL: https://www.e-qanun.az/framework/46945

3. Azərbaycan Respublikası Mülki Prosessual Məcəlləsinin 157 və 158-ci maddələrinin bəzi müddəalarına dair Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun Qərarı //14 mart 2018-ci il tarixdə qəbul edilmişdir: [Elektron resurs]/ URL: https://e-qanun.az/framework/38480

4. Almaniya Federativ Respublikasının Mülki Prosessual Məcəlləsi: [Elektron resurs]/ URL: http://www.gesetze-im-internet.de/zpo/

5. Berger C. Einstweiliger Rechtsschutz im Zivilrecht, Erich Schmidt Verlag, – Berlin, – 2006;

6. Stein F. Grunsky, W. Jonas M. Kommentar zur Zivilprozessordnung. – Tuebingen, – 2006.

Мамедова Хаяла Али гызы

ЦЕЛИ ПРИМЕНЕНИЯ МЕР ОБЕСПЕЧЕНИЯ ГРАЖДАНСКО-ПРОЦЕСУАЛЬНОМ ПРАВЕ АЗЕРБАЙДЖАНА И ГЕРМАНИИ

РЕЗЮМЕ

В этой статье рассматриваются общие и отличительные черты целей мер обеспечения, предусмотренных в гражданско-процесуальном праве Азербайджана и Германии.

Mammadova Khayala Ali

GOALS OF APPLYING OF TEMPORARY SECURITY MEASUREMENTS IN THE CIVIL PROCEDURAL LAW OF AZERBAIJAN AND GERMANY

SUMMARY

In the article, under study are the the similarites and differences between goals of applying of temporary security measurements in civil procedural law of Azerbaijan and Germany.

Redaksiyaya daxilolma tarixi: 01.02.2024
Təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 03.02.2024
Çapa qəbul olunma tarixi: 06.02.2024